

OASeS

Ongelijkheid, Armoede, Sociale uitsluiting en de Stad
Universiteit Antwerpen

Persconferentie

Maandag 1 december 2014 om 10 uur

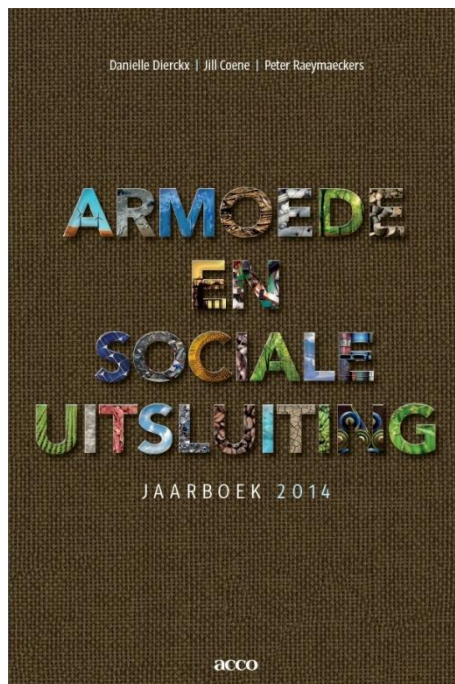
Klooster van de Grauwzusters, Lange Sint-Annastraat 7 (S.004), 2000 Antwerpen

Stadscampus Universiteit Antwerpen

Ter gelegenheid van de publicatie van:

ARMOEDE EN SOCIALE UITSLUITING JAARBOEK 2014

Redactie: Danielle Dierckx, Jill Coene, Peter Raeymaeckers
Uitgeverij ACCO, Leuven/Den Haag. (Nr. 28 in de reeks Sociale InZichten)

Universiteit Antwerpen - Faculteit Politieke en Sociale Wetenschappen
Centrum OASeS (Ongelijkheid, Armoede, Sociale Uitsluiting en de Stad)

De Meerminne, St-Jacobstraat 2, 2000 Antwerpen

Onderzoeksleider Armoede: Danielle Dierckx (Prof.dr.)

<http://www.oases.be>

<http://www.vlaamsarmoedesteunpunt.be>

I. DRIE OPMERKELIJKE CONCLUSIES

1. OPGROEIEN IN ARMOEDE MAAKT ARM

De kindertijd mag niet onderschat worden als risicofactor voor armoede. De EU-SILC 2011 bevroeg Belgische respondenten tussen 25 en 59 jaar over de situatie van het gezin waarin ze opgroeiden op het moment dat ze veertien jaar oud waren. We vonden dat wie opgroeide in armoede, later zelf meer kans op armoede heeft: 26% van de Belgen tussen 25 en 59 jaar die opgroeiden in een gezin met een (zeer) slechte financiële situatie, is arm, tegenover slechts 8% van de respondenten die opgroeiden in een gezin met een (zeer) goede financiële situatie.

Hetzelfde zien we wanneer we de financiële positie van de ouders afzetten tegen het bredere risico op armoede of sociale uitsluiting: 37% van de Belgen tussen 25-59 jaar die opgroeiden in een gezin met een (zeer) slechte financiële situatie is arm of sociaal uitgesloten (d.w.z. leeft in een gezin dat inkomensarm is of leeft in een gezin dat ernstig materieel gedepriveerd is of leeft in een gezin met een zeer lage werkintensiteit), tegenover 15% respondenten die opgroeiden in een financieel welstellend gezin.

Bovendien hangt het opleidingsniveau van respondenten significant samen met het opleidingsniveau van hun ouders. 35% van de respondenten van wie de ouders hoogstens een diploma lager secundair onderwijs hadden, zijn laaggeschoold, 42% van deze groep is middengeschoold en 23% is hooggeschoold. 74% van de respondenten die opgroeiden in een gezin waarvan de ouders minstens een diploma hoger onderwijs hadden, zijn hooggeschoold. Hoewel de overdracht van een hoge opleiding dus sterker doorweegt en er ook een generatie-effect speelt (volgende generaties zijn hoger opgeleid dan vorige), is de overdracht van onderwijsniveaus duidelijk.

Deze resultaten betekenen dat een individu geen onbeschreven blad is dat zelf ten volle verantwoordelijk is voor zijn of haar sociale positie. Deze bevinding zou de toenemende focus op het individuele schuldmodel moeten temperen.

2. MENSEN IN ARMOEDE DUBBEL GETROFFEN DOOR MILIEUVERVUILING

Mensen onderaan de sociale ladder worden veel vaker getroffen door risico's van allerlei aard. Zo hebben zij af te rekenen met een dubbele ongelijkheid op vlak van milieuvervuiling. Ze wonen en werken vaak dicht bij de bronnen van milieuvervuiling en zijn hierdoor meer blootgesteld dan mensen met een hogere sociale positie. Bovendien zijn ze ook meer vatbaar voor die vervuiling (vooral door een verzwakt immuunsysteem) waardoor ze meer of sneller gezondheidseffecten zullen ondervinden dan personen met een hogere sociaaleconomische status.

Het Jaarboek onderzocht of deze bevindingen ook opgaan voor Vlaamse jongeren die wonen in de buurt van industriezones in Genk-Zuid en Menen. Deze buurten kennen een verhoogde milieudruk (o.a. hogere concentraties van zware metalen, PCB's en dioxines) en worden gekenmerkt door een lager sociaaleconomisch profiel (onder meer een gemiddeld lager inkomen per inwoner, een hogere werkloosheidsgraad, een hoger percentage inwoners met vreemde nationaliteit en meer geboorten in kansarme gezinnen). Jongeren die in deze buurten wonen, hebben hogere concentraties van

vervuilende stoffen (o.a. zware metalen als cadmium) in hun lichaam. Deze verhogingen gaan samen met lichamelijke effecten, zoals hormoonverstoringen, verstoringen in de neurologische ontwikkeling en verhoogde DNA-schade (wat kan leiden tot een verhoogd kankerrisico).

Toch is er geen sprake van systematische sociale ongelijkheden: blootstelling aan zware metalen (zoals cadmium en koper) en verbrandingsproducten (zoals PAK's¹) daalt met een stijgend opleidingsniveau, maar voor persistente organische pollutanten (POP's, zoals PCB's² en dioxines) geldt het omgekeerde: een hogere opleiding gaat hier samen met een hogere blootstelling. De verklaringen dienen onder meer gezocht te worden in verschillen in levensstijl- of voedingspatronen. Zo roken jongeren met laagopgeleide ouders en jongeren uit het BSO vaker, wat zorgt voor hogere gehalten van lood in hun bloed, terwijl jongeren met hogeropgeleide ouders vaker borstvoeding kregen als baby, waardoor ze op de leeftijd van 15 jaar gemiddeld hogere waarden voor POP's hebben dan jongeren met laagopgeleide ouders.

3. SOCIALE PRIJSCORRECTIES EN ENERGIEBESPARENDE MAATREGELEN GAAN HAND IN HAND

Armoede bestrijden is werken aan duurzame ontwikkeling, volgens de verklaring over duurzame ontwikkeling uit 1992. Nochtans bestaat de vrees dat maatregelen voor duurzame ontwikkeling, bijvoorbeeld in de strijd tegen klimaatverandering, nefast zijn voor mensen in armoede. Het invoeren van een koolstoftaks op brandstoffen maakt energie bijvoorbeeld duurder, waardoor de prijs van verwarming, elektriciteit en mobiliteit zou stijgen. Een ecologische logica streeft ernaar om gezinnen minder energie te laten verbruiken, terwijl een sociale logica gezinnen in energiearmoede net meer energie wil aanleveren.

Toch zijn er kansen om twee vliegen in een klap te slaan. Voor een rechtvaardige transitie naar een duurzame samenleving is het belangrijk om op voorhand te evalueren wat de gevolgen van bepaalde maatregelen zullen zijn voor sociale rechtvaardigheid. Sociale correcties kunnen de gevolgen van bepaalde maatregelen voor mensen met een laag inkomen beperken. Het verhogen van de energie-efficiëntie van gebouwen via grondige renovatie leidt tot synergie tussen de aanpak van klimaatverandering en energiearmoede. Het zorgt voor een lager energieverbruik, comfortverhoging en beschermt tegen toekomstige energieprijsstijgingen. Bovendien creëert het jobs voor laaggeschoolden, mits er wordt geïnvesteerd in opleidingen. Gerenoveerde, goed geïsoleerde woningen zijn ook gunstig voor de gezondheid.

Gezinnen met beperkte financiële middelen moeten de mogelijkheid krijgen om te investeren of energiebesparende maatregelen uit te (laten) voeren. Een inkomensgrens voor maatregelen of de toegekende steun meer inkomensafhankelijk maken, behoren tot de mogelijkheden. Ook voorfinanciering via een derdebetalersregeling (waarbij de overheid en/of de netbeheerder de kosten op zich neemt en een terugbetalingsmechanisme wordt opgezet) kan een oplossing zijn. Subsidies kunnen ook prioritair worden aangewend in wijken met woningen van de slechtste kwaliteit, doorgaans de meest achtergestelde buurten. Verder moet de energetische kwaliteit van woningen op de private huurmarkt verbeterd worden, bijvoorbeeld via de geleidelijke invoering van minimumvoorwaarden voor verhuur.

¹ Polycyclische aromatische koolwaterstoffen

² Polychloorbifenylyls

II. ARMOEDE: RECENTE ONTWIKKELINGEN

1. ARMOEDE BECIJFERD

15,1% van de bevolking in België leeft in een gezin met een inkomen onder de armoederisicogrens volgens de 'European Union Statistics on Income and Living Conditions' enquête 2013 (inkomens 2012). België behoort daarmee tot de middenmoot binnen de Europese Unie met een 11de plaats, het gemiddelde in de EU28 wordt geraamd op 16,7%. Dit relatieve armoederisico blijft in ons land stabiel ten opzichte van 2011. Die stabiliteit ligt in de lijn der verwachtingen: we zien al enkele jaren dat ondanks onze hoge welvaart de armoede niet afneemt. Dat is deels een gevolg van het feit dat de tewerkstellingsgroei niet naar werkarme gezinnen is gegaan en deels een gevolg van het feit dat de sociale bescherming voor deze gezinnen minder genereus is geworden.

Het *relatieve armoederisico* wordt gemeten volgens de relatieve armoederisicogrens of 60% van het nationaal mediaan equivalent beschikbaar gezinsinkomen. Het beschikbaar gezinsinkomen is het inkomen dat overblijft na aftrek van belastingen en sociale bijdragen, inclusief sociale uitkeringen. Om rekening te houden met gezinssamenstelling en -grootte, rekent men dit beschikbaar inkomen om naar een 'equivalent' beschikbaar inkomen. In 2012 (EU-SILC2013) bedroeg het mediaan equivalent beschikbaar gezinsinkomen in België € 21.483 op jaarbasis. De armoederisicogrens, 60% daarvan, ligt op € 12.890, afgerond € 1.074 per maand voor een alleenstaande. Voor een gezin met twee volwassenen en twee kinderen bedraagt de armoederisicogrens € 2.256 per maand. Ter illustratie: het huidige *leefloon voor een alleenstaande* (€ 817,36) ligt onder de armoederisicogrens, evenals de *minimumwerkloosheidsuitkering voor een alleenstaande* (€ 953,16).

In 2013 leefde 20,8% van de Belgische bevolking (24,5% in de EU28, voorlopig cijfer) in een gezin dat arm of sociaal uitgesloten was, wat betekent dat het op minstens een van volgende indicatoren slecht scoorde: het relatieve armoederisico, ernstige materiële deprivatie en een zeer lage werkintensiteit.³ Ook hier is sprake van stabiliteit tegenover een jaar eerder. 15,1% Belgen leeft in een gezin met een verhoogd armoederisico, 14,0% (van de bevolking tussen 0-59 jaar) leeft in een huishouden met een zeer lage werkintensiteit en 5,1% leeft in een gezin dat ernstig materieel gedepriveerd is. In de EU28 wordt dit geraamd op respectievelijk 16,7%, 10,7% en 9,6%. Ons land scoort dus vooral slecht met betrekking tot de zeer lage werkintensiteit.

Een multidimensionele visie is beter geschikt om de armoedesituatie van bepaalde groepen te onderzoeken. Het Jaarboek onderzocht 'multidimensionele armoede' vanuit drie domeinen:

³ *Ernstige materiële deprivatie* betekent dat gezinnen problemen ervaren op minstens vier van volgende negen items: achterstallige betalingen van hypotheek/huur of nutsvoorzieningen, het huis niet voldoende kunnen verwarmen, geen onverwachte financiële uitgaven kunnen doen, zich niet om de twee dagen een maaltijd met vis, vlees of proteïne-equivalent kunnen veroorloven, zich geen week vakantie weg van huis, een auto, een wasmachine, een kleuren-tv of een telefoon kunnen veroorloven.

De *werkintensiteit* van een huishouden bekijkt de verhouding tussen het aantal effectief gewerkte maanden door gezinsleden op actieve leeftijd (18-59 jaar en niet studierend) tijdens het jaar voorafgaand aan het enquêtejaar en het totaal aantal maanden dat zij zouden kunnen gewerkt hebben. Van een zeer lage werkintensiteit is sprake wanneer die verhouding kleiner is dan 20%.

huisvesting, financiële stress en beperkte financiële middelen.⁴ De drie domeinen werden gemeten aan de hand van twaalf indicatoren, waarbij iemand als multidimensioneel arm wordt beschouwd wanneer hij/zij slecht scoort op minstens vier daarvan. In 2011 was 10% van de Belgische bevolking multidimensioneel arm volgens deze definitie. 65-plussers blijken significant minder vaak multidimensioneel arm dan jongere leeftijdsgroepen, wat er op wijst dat zij kunnen teren op huiseigenaarschap en jarenlang opgebouwde financiële reserves. Het relatieve armoederisico is voor deze groep als indicator voor armoede bijgevolg minder geschikt. Onderzoek naar de verdeling van vermogens in België bevestigt dat ouderen doorgaans een groot vermogen hebben opgebouwd, hoewel er binnen deze groep sprake is van een grote ongelijkheid. Alleenstaanden, laaggeschoolden, huurders en personen uit huishoudens waar het gezinshoofd afkomstig is uit een land van buiten de Europese Unie hebben een verhoogd risico op multidimensionele armoede. Hetzelfde geldt voor personen uit gezinnen met meerdere kinderen, wellicht omdat de kosten die het hebben van kinderen met zich meebrengt, wegen op het gezinsbudget.

Overmatige schuldenlast vormt een groeiend sociaal probleem. Steeds meer gezinnen ondervinden structurele moeilijkheden om hun betalingsverplichtingen na te komen. Zo hadden 130.848 Vlamingen in 2013 een achterstallige kredietovereenkomst (tegenover 107.421 in 2007). Uit analyse van de profielen van de huishoudens die in 2013 budget- en schuldhulpverlening kregen bij een van de Vlaamse erkende diensten voor schuldbemiddeling, blijkt dat alleenwonenden, laaggeschoolden, huurders en niet-werkenden extra kwetsbaar zijn. Bij de opstart van de dossiers werden de schuldoorzaken onderzocht: schulden met betrekking tot nutsvoorzieningen (52%), telecomschulden (42%) en gezondheidszorgschulden (42%) komen het vaakst voor bij dossiers die in 2013 liepen. In 44% van de dossiers bedraagt het totaalbedrag voor uitstaande schulden meer dan €10.000. In een kwart van de gevallen bedraagt de totale schuldenlast zelfs meer dan €20.000. Over dossiers die behandeld worden door andere professionele schuldbemiddelaars dan OCMW's of CAW's (zoals advocaten) is weinig tot niets geweten, wat zorgt voor een grote blinde vlek in de kennis over overmatige schuldenoverlast. Ook is meer inzicht vereist over kredietloze schulden, zoals onbetaalde schoolfacturen of telecomschulden.

2. DE IMPACT VAN DEGRESSIEVE WERKLOOSHEIDSUITKERINGEN OP HET INKOMEN

De versnelde degressiviteit van de werkloosheidsuitkering duwt gezinnen sneller in armoede. Terwijl voor de hervorming het armoederisico van werklozen toenam van 16,2% na 13 maanden werkloosheid tot 21,5% na 61 maanden werkloosheid, is die toename na de hervorming veel sterker: na 61 maanden werkloosheid is hun armoederisico nu bijna een derde hoger (28,0%). De werklozen die na de hervorming niet terug aan de slag geraken, zijn de verliezers, zeker als de werkloosheidsuitkering hun enige bron van inkomen is. Bovendien was de werkloosheidsuitkering al voor de hervorming maar net of helemaal niet voldoende om aan de armoede te ontsnappen. Het armoederisico stijgt door deze beleidsmaatregel voor alle gezinstypes, maar vooral de alleenstaande

⁴ *Huisvestingsdeprivatie* verwijst naar de mate waarin mensen deprivatie ervaren op items die te maken hebben met de huisvestingssituatie, zoals het ontbreken van sanitaire voorzieningen of een gebrekkige staat van de woning. *Financiële stress* gaat vooral over betalingsproblemen (bijvoorbeeld voor hypotheek/huur, nutsvoorzieningen). *Beperkte financiële middelen* hebben vooral betrekking op het zich niet kunnen veroorloven van bepaalde zaken, zoals grote aankopen (auto, wasmachine, tv, een week vakantie) en technologische hulpmiddelen (telefoon/gsm, computer).

werklozen krijgen het zwaar te verduren: na 61 maanden werkloosheid hebben zij een armoederisico van 71,9% (11,7% voor de hervorming). Bij gezinshoofden neemt het armoederisico na 61 maanden werkloosheid toe van 61,0% tot 66,1% en bij samenwonenden van 15,6% tot 17,1%.

De versnelde degressiviteit is dan wel een maatregel gericht op het wegwerken van financiële vallen (meer dan vroeger loont het om snel terug aan de slag te gaan), de vraag rijst of ze doeltreffend is in tijden van toenemende werkloosheid. In de eerste plaats dienen er voldoende jobs beschikbaar te zijn, ook voor kansengroepen die nu vaak uitgesloten zijn van de arbeidsmarkt, zoals laaggeschoolden, ouderen en allochtonen.

3. KINDEREN EN ARMOEDE

Kinderopvang en onderwijs

Aandacht voor gelijke kansen voor alle kinderen dient al te starten in de voorschoolse voorzieningen. De toegankelijkheid van de kinderopvang blijft echter een pijnpunt. In de meeste Vlaamse steden heeft men minder kans om goede kinderopvang in de buurt te vinden als men in een kansarme buurt woont. Dit probleem dreigt te verergeren omdat het doorgaans bestaande voorzieningen zijn die uitbreiden (eerder dan dat er nieuwe gebouwd worden) en omdat vele voorzieningen voorrang geven aan wie werkt of aan wie zich eerst inschrijft. Wijzigingen in het subsidiesysteem dreigen de toegankelijkheid verder te beperken. Een meersporenbeleid is nodig: er moet permanent worden ingezet op herverdeling en bescherming, het garanderen van een menswaardig bestaan. Tegelijk moet worden ingezet op toegankelijke en kwaliteitsvolle voorschoolse voorzieningen en moeten ongelijkheden worden weggewerkt.

In het boek presenteren we de nieuwe PISA ('Programme for International Student Assessment') resultaten voor Vlaanderen, waaruit blijkt dat het Vlaamse onderwijs van goede kwaliteit is. Voor zowel wiskundige geletterdheid als leesvaardigheid behoren de Vlaamse 15-jarigen tot de Europese en zelfs de wereldtop. Voor wetenschappelijke geletterdheid presteert Vlaanderen eerder in de subtop en is er een relatief groot aantal leerlingen dat het basisniveau niet haalt.

Toch kampt ons onderwijs met grote ongelijkheid, wat zich uit in een groot prestatieverschil tussen de sterkste en zwakste leerlingen. De sociaaleconomische thuissituatie van leerlingen heeft een zeer sterke invloed op hun prestaties: leerlingen uit gezinnen met een hoge socio-economische status behalen hogere resultaten dan leerlingen uit gezinnen met een lage socio-economische status. Vlaamse 15-jarigen uit gezinnen met de laagste socio-economische status scoorden in 2012 bovendien significant lager voor wiskundige geletterdheid dan in 2003, een tendens die zich niet voordoet bij de leerlingen uit de meest bevoorrechte milieus. Zowel leerlingen met een buitenlandse herkomst als anderstalige leerlingen presteren in Vlaanderen veel lager dan hun respectievelijk autochtone en Nederlandstalige leeftijdsgenoten. Zelfs na controle voor sociaaleconomische achtergrondkenmerken blijft dit prestatieverschil in Vlaanderen het grootst van alle PISA2012-landen.

Inzetten op gelijke kansen in alle onderwijstypen en voor alle leeftijdsgroepen is noodzakelijk. Het aanbieden en uitbreiden van een meer algemeen basisprogramma in de eerste jaren van het secundair onderwijs kan de sociaaleconomische segregatie verkleinen. Voorwaarde is wel dat leerkrachten die voor meer heterogene klasgroepen komen te staan degelijk worden voorbereid.

Gezondheid

We stellen ongelijkheden vast in preventief gezondheidsgedrag. Volgens de recentste cijfers van het Intermutualistisch Agentschap liet in 2009-2010 48% van de vrouwen tussen 50-69 jaar met recht op een voorkeurtarief voor geneeskundige verzorging een mammografie uitvoeren voor de vroegtijdige opsporing van borstkanker. Bij vrouwen die geen recht hadden op een voorkeurtarief was dat 63%.⁵

Analyses op basis van de SHARELIFE-enquête voor vrouwen ouder dan 40 jaar tonen dat de kindertijd een rol speelt in de ontwikkeling van preventief gezondheidsgedrag. Het 'cultureel gezondheidskapitaal' van mensen (bijvoorbeeld kennis van medische onderwerpen en woordenschat, een instrumentele houding ten opzichte van het lichaam, zelfdiscipline, een toekomstgerichte houding, ...) is het resultaat van een accumulatie- en socialisatieproces dat aanvangt in de kindertijd en zich voortzet over de gehele levensloop. Dit proces ligt mee aan de basis van de structurele ongelijkheden in preventief gezondheidsgedrag. Zo blijken vrouwen die als kind preventief gezondheidsgedrag werden aangeleerd (via regelmatig preventief tandartsbezoek) later vaker over te gaan tot regelmatige mammografiescreening. Onafhankelijk van het cultureel gezondheidskapitaal en de socio-economische context van het gezin van herkomst zijn er bijkomende verschillen in mammografiescreening naargelang opleidingsniveau en vermogen. Hoogopgeleide vrouwen maken 68% meer kans om over te gaan tot preventief borstonderzoek dan vrouwen die geen of slechts basisonderwijs volgden. Vrouwen met een omvangrijk vermogen hebben hiertoe 34% meer kans in vergelijking met minder vermogende vrouwen. Een te eenzijdige focus op het wegwerken van de financiële barrières zal daarom niet volstaan om de ongelijkheden in mammografiescreening aan te pakken.

⁵ Deze cijfers omvatten zowel vrouwen die deelnamen aan de gratis test in het kader van het bevolkingsonderzoek naar borstkanker als vrouwen die een 'opportunistische screening' buiten het gratis opsporingsprogramma lieten uitvoeren.

III. ARMOEDEBESTRIJDING EN DUURZAME ONTWIKKELING

1. LEVENSKWALITEIT VAN EUROPESE GEZINNEN MET KINDEREN

Er zijn tekenen dat de levenskwaliteit van gezinnen met kinderen in de Europese Unie erop achteruit gaat. De financieel-economische crisis sinds 2007 heeft hard toegeslagen bij de kwetsbaarste gezinnen. Volgens de 'European Quality of Life Survey' nam het aantal Europese gezinnen dat het elke maand (heel) moeilijk heeft om rond te komen toe, vooral bij eenoudergezinnen zonder werk (van 34% in 2007 tot 52% in 2012) en bij werkloze koppels met kinderen (van 39% naar 55%). Ook het aantal gezinnen met betalingsproblemen nam toe: gemiddeld heeft in 2012 een kwart van de Europese gezinnen met kinderen betalingsproblemen, bij de niet-werkende gezinnen is dat meer dan de helft (54%). De tevredenheid met het leven en de mate van geluk dalen naarmate men afzakt op de inkomensladder, zowel bij alleenstaande ouders als bij koppels met kinderen. Hoewel gezinnen met kinderen over het algemeen optimistischer over de toekomst zijn dan de bevolking als geheel (55% versus 52%), zien ook zij de toekomst minder positief in dan voor de aanvang van de crisis (-2 procentpunten sinds 2007). Vooral niet-werkende koppels zijn veel minder vaak optimistisch dan voorheen (van 59% in 2007 naar 50% in 2012). Bovendien is in vergelijking met 2007 ook het evenwicht tussen werk en privéleven in 2012 minder goed voor alle gezinstypes met kinderen. 22% van de eenoudergezinnen ervoer in 2012 conflicten op het werk en thuis (tegenover 12% in 2007), bij koppels met kinderen was dat 15% (12% in 2007). Meer dan een derde van de Europese eenoudergezinnen ervaart problemen op vlak van zowel toegankelijkheid, betaalbaarheid, kwaliteit als beschikbaarheid van kinderopvang.

2. WONEN

Ook wat betreft de kwaliteit van huisvesting zien we problemen. Onderzoek uit Wallonië toont dat mensen met een lagere sociaaleconomische status vaker wonen in kleinere, minder goed uitgeruste woningen in verstedelijkt gebied. 45,8% van de arme huishoudens (gezinsinkomen van minder dan € 8.500 per jaar) woont er in een kleine woning (tegenover slechts 4,7% in een grote woning). Van de rijken (jaarlijks gezinsinkomen hoger dan € 42.500) woont slechts 1% in een kleine woning, tegenover 26,5% in een grote. 38,3% van de mensen in armoede woont er in een slecht uitgeruste woning (op vlak van de isolatie van het dak, de muren, dubbele beglazing en het type verwarming), tegenover slechts 6,3% van de rijken. Omgekeerd woont slechts 9,9% van de mensen in armoede in een goed uitgeruste woning, tegen 34,2% van de welgestelde huishoudens.

Er is ook sprake van een ruimtelijke ongelijkheid in Wallonië: 9,4% van de arme huishoudens woont in een gebied met een lage bevolkingsdichtheid, tegenover 19,5% van de welgestelde huishoudens. 26,8% van de arme huishoudens woont in dichtbevolkte gebieden, terwijl maar 7,4% van de welgestelde huishoudens er voor kiest om in het stadscentrum te blijven. In de landelijke gebieden, waar meer rijke gezinnen wonen, zijn de woningen doorgaans groter en beter uitgerust. Mensen die beschikken over een groter vermogen, hebben de keuze: de stad ontvluchten (en daarmee ook de ermee gepaard gaande overlast zoals lawaai en verkeer) of blijven voor de vele diensten en faciliteiten. Mensen in armoede hebben die keuze doorgaans niet.

Lage inkomensgroepen worden bovendien geconfronteerd met discriminatie op de private woningmarkt en ondervinden daardoor moeilijkheden om een geschikte en betaalbare woning te vinden. Verhuurders zoeken een huurder die de huur correct betaalt en die de woning goed onderhoudt. Zij proberen huishoudens met een beperkt inkomen en vooral huishoudens met een vervangingsinkomen te weren omdat ze vrezen dat deze niet aan de verwachtingen zullen voldoen. Daartoe bouwen ze diverse selectiemechanismen in zoals afwimpelen, het opvragen van loonfiches en het weigeren van een huurwaarborg via het OCMW. Deze uitsluitingsmechanismen worden mogelijk gemaakt door de structuur van de huisvestingsmarkt. In een land waar eigenaarschap domineert en er schaarste is van private en sociale huurwoningen, is de balans tussen vraag en aanbod op de private markt zoek. Eigenaars kunnen daardoor strenge eisen opleggen en kunnen kiezen tussen verschillende kandidaten.

Er is dan ook nood aan een woonbeleid dat sterker inzet op de huurmarkt. Een groter aanbod van huurwoningen maakt het moeilijker om selectief te zijn. Eigenaars moeten gestimuleerd worden om hun woning op de huurmarkt aan te bieden. Ook de positie van huurders dient te worden versterkt, door huurpremies en –subsidies of de OCMW-huurwaarborg uit te breiden en te optimaliseren. Daarnaast kan een sterkere inzet op sociale verhuurkantoren de toegang tot de woningmarkt verbeteren. Omdat het voorzien in kwaliteitsvolle, betaalbare woningen niet winstgevend is, is een sterke uitbreiding van de sociale huurmarkt een duurzame oplossing. Bijkomend moeten structurele maatregelen als het optrekken van sociale uitkeringen worden genomen.

3. EEN RECHTVAARDIGE TRANSITIE NAAR EEN DUURZAME SAMENLEVING

Burgerinitiatief en duurzame stadsprojecten

De overgang naar een duurzame samenleving moet op een sociaal rechtvaardige manier gebeuren, met betrokkenheid van alle burgers, ook van de zwakste groepen. Vandaag al zien we allerlei initiatieven ontstaan waarbij burgers zich vrijwillig inzetten in hun omgeving. Zo verlenen mensen via 'Local Exchange and Trade Systems' (of LETS) kringen elkaar diensten, studenten geven kinderen huiswerkbegeleiding, werklozen helpen senioren met administratie of boodschappen, senioren onderhouden een parkje en leggen er een groentetuintje aan, enzovoort. Via dergelijke initiatieven krijgen mensen de kans om mee te doen aan projecten voor hun eigen buurt, waardoor ze hun talenten ontplooiën, zelfvertrouwen en sociale contacten ontwikkelen en de levenskwaliteit in de buurt verbetert. Indien deze inzet door een lokaal muntsysteem gevaloriseerd wordt, betekent dit ook een extraatje voor het gezinsbudget. Gemeenschapsmunten mogen echter niet als een besparingsoperatie gezien worden, waarbij de overheid publieke taken afschuift op burgers. Voldoende investeren in professionele omkadering blijft essentieel.

Stadsontwikkeling moet rekening houden met de noden en behoeften van de mens, in het bijzonder van de meest kwetsbare groepen. Heel wat boeiende initiatieven spelen een betekenisvolle rol en slagen erin om ecologische en sociale doelstellingen te verzoenen. Een analyse van projecten in Gent toont dat deze onder meer inzetten op ecologisch verantwoord handelen, biologische voeding of landbouw, ruimte om elkaar te ontmoeten, gedeeld gebruik en gemeenschappelijk beheer, en dat ze vaak meerdere van deze doelstellingen combineren. Dergelijke stadsprojecten kunnen niet alleen door de overheid, maar evengoed door burgers, sociale bewegingen, kennisinstellingen en bedrijven

worden opgezet. Het ondersteunen van deze initiatieven kan bijdragen tot een leefbare stad met aandacht voor de levenskwaliteit van haar burgers.

Mondiale armoedebestrijding

Ook mondiaal is er nood aan structurele maatregelen, niet alleen wat het klimaatbeleid betreft, maar zeker ook voor armoedebestrijding. In 2000 werden de 'millenniumdoelstellingen voor ontwikkeling' (MDO) opgesteld, die aflopen in 2015. Sommige doelstellingen werden effectief bereikt, zoals het verminderen van de extreme armoede met de helft. Zo leefde in 2010 20,6% van de bevolking in ontwikkelingslanden (ruim 1,2 miljard mensen) in extreme armoede (minder dan 1,25 dollar per dag), terwijl dat in 1990 nog 43% was. Toch kan men twijfelen aan het succes van de MDO's. Zo werd de doelstelling met betrekking tot extreme armoede afgezet tegenover het niveau van 1990 (in plaats van 2000) en is het behalen ervan vooral te wijten aan China en India. In zwart Afrika is de extreme armoede procentueel nauwelijks gezakt en in aantallen mensen bijna verdubbeld.

De vaststelling dat ongeveer 80% van de wereldbevolking geen of nagenoeg geen sociale bescherming geniet, doet de Internationale Arbeidsorganisatie (IAO) pleiten voor het invoeren van een mondiale sociale bescherming, een nationaal bepaald pakket van goederen en diensten, met basisgezondheidszorg, een basisinkomen voor kinderen, bejaarden en volwassenen die niet in staat zijn voldoende inkomen te verwerven (met name in geval van ziekte, werkloosheid, moederschap of arbeidsongeschiktheid). Volgens de IAO is dergelijke minimale sociale bescherming zelfs in de armste landen betaalbaar. Of zo'n sociale bescherming er effectief komt, hangt evenwel af van de politieke keuzes op het wereldtoneel.

ENKELE EXTRA CIJFERS

- 122.135 Belgen deden een beroep op de voedselbank in 2013, een stijging met 1.336 personen op een jaar tijd.
- De diepte van armoede kan men afleiden door een striktere armoedegrens te kiezen: legt men de armoederisicogrens vast op 40% van het mediaan equivalent beschikbaar inkomen (i.p.v. 60%), dan leeft 4% Belgen in een gezin dat moet rondkomen met minder dan € 716 per maand (voor een alleenstaande).
- Het leefloon van een alleenstaande bedraagt € 817,36, dat is ongeveer € 257 onder de armoedegrens (€ 1.074). Het ligt ook onder het referentiebudget voor een menswaardig bestaan voor een alleenstaande, gezonde, niet-werkende vrouw die een sociale woning huurt (€ 880).
- Het mediaan nettovermogen (inclusief eigen woning) van de 10% armste huishoudens in België bedroeg in 2010 € 9.200, dat van de 10% rijkste bijna € 460.000. De helft van de inkomensarme gezinnen had minder dan € 5.400 aan liquide middelen (zicht- en spaarrekeningen, obligaties, aandelen, ...).
- 6% Vlamingen leefde in 2012 in een gezin met minstens één achterstallige betaling in het afgelopen jaar voor huur, nutsvoorzieningen (water, gas en elektriciteit) of leningen.
- De jeugdwerkloosheidsgraad (15-24 jaar) in Vlaanderen bedroeg in 2013 16,6% (tegenover 5,1% voor de totale actieve bevolking 15-64 jaar).
- Eind juni 2014 was 45,2% van de 219.576 Vlaamse niet-werkende werkzoekenden langer dan 1 jaar werkloos. Dit aandeel steeg t.o.v. juni 2013 (toen 43,5%).
- 7,5% Vlaamse jongeren (18-24 jaar) was in 2013 vroegtijdig schoolverlater en heeft dus geen diploma hoger secundair onderwijs en volgt geen enkele vorm van onderwijs of vorming meer.
- 104.976 kandidaat-huurders stonden eind 2013 op de wachtlijst voor een sociale woning in Vlaanderen, met een gemiddelde wachttijd van 984 dagen. Dit is de langste wachttijd van de voorbije zeven jaar.
- Het aantal kinderen geboren in een kansarm gezin in Vlaanderen nam in 2013 toe tot 11,2% (tegenover 8,6% in 2010).
- 17% van de niet-werkende ouders in de EU28 vreest de woning te moeten verlaten vanwege te hoge kosten.
- 70 Vlaamse gemeenten hadden in 2014 recht op een subsidie voor lokale kinderarmoedebestrijding omdat ze kampten met hoge cijfers voor kinderarmoede.
- 832.237 Vlamingen (13%) hadden begin 2014 recht op een verhoogde tegemoetkoming voor geneeskundige verzorging.

- Bijna de helft (48,6%) van de private huurders in Vlaanderen besteedde in 2013 meer dan 30% van het inkomen aan huur, terwijl 25,6% van de eigenaars met hypotheek meer dan 30% van hun inkomen spendeerde aan de afbetaling van de lening.

DE STRUCTUUR VAN HET JAARBOEK

Armoedebestrijding is een van de belangrijkste onderdelen van duurzame ontwikkeling. Duurzame ontwikkeling gaat over het streven naar een samenleving die inclusief, sociaal rechtvaardig en ecologisch duurzaam is. Het gaat over mensen, over de planeet en over de arbeidsmarkt. Deze 23ste editie van het Jaarboek Armoede en Sociale Uitsluiting wil bruggen bouwen tussen deze twee studie- en beleidsdomeinen. Waar kunnen ze van elkaar leren? Waar overlappen ze? Hoe kunnen ze elkaar versterken?

Eerst ontleden we de begrippen: welke definities zijn gangbaar? Hoe verhouden armoede en duurzame ontwikkeling zich tot elkaar? Een analyse van het beleid licht de maatregelen op de verschillende beleidsniveaus door. Vervolgens bekijken we in welke mate de armoedemeting haar plaats als prioritair onderdeel van duurzame ontwikkeling ook in de meting krijgt toebedeeld. Enkele andere hoofdstukken bespreken de problematiek, bijvoorbeeld de ongelijke impact van milieuvervuilende stoffen op verschillende bewoners, de ongelijkheden in woningkwaliteit, energiearmoede en de mogelijk nadelige gevolgen van strategieën voor een koolstofarme samenleving voor sociale rechtvaardigheid. Het boek reikt ook alternatieven aan: we onderzoeken duurzame stadsprojecten, co-creatieve initiatieven en hefboomen voor sociale bescherming op het mondiale niveau.

Uiteraard presenteert dit Jaarboek ook de recentste cijfers en het beleid tegen armoede en sociale uitsluiting. We bekijken hoe inkomensarmoede over meerdere generaties speelt en brengen nieuwe analyses over multidimensionele armoede. Ook kinderarmoede komt aan bod. Verder presenteert het Jaarboek de nieuwe resultaten over ongelijkheid in het onderwijs en analyseert het de impact van de hervormingen in de werkloosheidsverzekering. Het vraagt aandacht voor discriminatie op de private huurmarkt en onderzoekt sociale ongelijkheden in de preventieve gezondheidszorg. Ook de problematiek van schuldenoverlast wordt belicht. Het boek sluit af met een uitgebreid overzicht van de recentste statistieken over armoede en sociale uitsluiting.

MEER WETEN?

Het Jaarboek is een product van het Centrum OASes (Ongelijkheid, Armoede, Sociale Uitsluiting en de Stad) van de Faculteit Politieke en Sociale Wetenschappen, Departement Sociologie van de Universiteit Antwerpen. Het wordt gefinancierd door de Vlaamse regering en het Vlaams Armoedesteunpunt (www.vlaamsarmoedesteunpunt.be) en uitgegeven door Acco (Leuven/Den Haag).

Bij het verschijnen van het Jaarboek organiseren we op **donderdag 4 december 2014** op de Universiteit Antwerpen (Stadscampus) een **colloquium** met als titel 'Duurzame inspiratie voor armoedebestrijding' (zie bijgevoegde folder en www.oases.be).

Jill.Coene@uantwerpen.be, 03 265 59 99

Prof. dr. Peter.Raeymaeckers@uantwerpen.be, 03 265 53 39

Prof. dr. Stijn.Oosterlynck@uantwerpen.be